

MİL

3500, mütekaddim Şâfiîler ile Hanbelîler'e göre ise 6000 arşındır (İbn Kudâme, II, 91; Nevevî, s. 81; İbnü'l-Hümâm, I, 123; Mevâk, II, 140).

Kaynaklar milin arşın cinsinden karşılığı için şu rakamları vermektedir: 2000, 2250, 2500, 3000, 3200, 3333 $\frac{1}{3}$, 3500, 3600, 4000, 4500, 5000, 5250, 6000. Bu farklılık kısmen arşının, kısmen de milin çeşitliliğinden kaynaklanır. Milin 1000 kademe eşit olduğunu söyleyen Tobyâ el-Anîsî (*Tefsîrû'l-elfâzî'd-dahîle*, s. 71) yanılmaktadır. Bu verilerin ayrıntılarından, İslâm tarihinin başlarından itibaren metrik değerleri genellikle 1475-1490 m., 1615-1625 m., 1845-1850 m., 1920-1940 m., 1975-1995 m. ve 2425-2470 m. aralıklarında hesaplanan muhtelif millerin varlığı anlaşılmaktadır.

Mahmûd Bey el-Felekî çeşitli işlemler sonucunda 4000 arşınlık şer'î mil için 1975,7 m., 1968,75 m. ve 1972,8 m. olmak üzere üç ayrı değere ulaşmakta ve üçüncüsünde karar kılmaktadır. İskenderiyeli Heron'a atıfla her biri 24 parmaklık 3000 tabii arşına veya 32 parmaklık 2250 arşına denk olduğunu belirttiği Roma milini ise 1479,6 m. hesaplamaktadır (*JA*, I [1873], s. 104, 106). Ayrıca John Gordon Lorimer'e göre XX. yüzyılın başlarında Bahreyn'de kullanılan Hâşimî mili (= 1000 kulaç = 4000 arşın = 24.000 kabza = 96.000 parmak) yaklaşık 1905 metredir (*Delîlû'l-Halic*, I, 313).

Mahmûd Ferve'nin belirlediği kadarıyla XIX. yüzyıl Tunus'una ait bazı miller şunlardır: 1000 kulaçlık mil 1920 m., Tunus ve Kayrevan'da uygulamadaki 1479 m., 12 Ocak 1895 tarihli ölçü reformuyla sabitlenen resmî mil (= 3000 Arap arşını =) 1453 m., Sûse'ninki 1333 m., Sefâkus'un-ki 1500 m., Mehdiye'ninki 1000 m. (*el-Mecelletü't-târîhiyyetü'l-'Arabiyye*, sy. 7-8 [1993], s. 243). Muhammed el-Garbî, Sudan milinin 1920 metreye denk geldiğini bildirmektedir (*Bidâyetü'l-hükmi'l-Mağribî*, s. 443). Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville'e göre 1766 yılında Osmanlı mili 758 Fransız "toise"ine yani 1477 metreye eşitti. Roma miline denk gelen bu ölçüyle muhtemelen Tunus mili kastedilmektedir.

XX. yüzyılın başlarında 2500 piklik (mimar arşını) Osmanlı kara mili 1894,345 metreye, 880 kulaçlık (= 2200 pik) deniz mili ise 1667,0236 metreye eşitti (Young, IV, 370; *Système des mesures*, s. 3-4). George Young, Suriye ve el-Cezîre'de kullanılan 1000 piklik Hâşimî milinin değerini 700 (?) m. olarak vermektedir (*Corps de*

droit ottoman, IV, 370). 20 Cemâziyelâhir 1286 (14 Eylül 1285 r. / 26 Eylül 1869) tarihli kanunla mil-i a'şârî ismi verilen mil 1000 zirâ-i a'şârîye yani 1000 metreye eşitlendi. 29 Şevval 1298'de (11 Eylül 1297 r. / 23 Eylül 1881) 1 Mart 1882'den itibaren geçerli olmak üzere yeni ölçülerin tanzim, tensik ve kullanım şekilleri hakkında eski ölçülerin karşılıklarını gösteren listeleri de ihtiva eden yeni bir karnâme yayımlandı. Buna göre mil 1000 yeni arşına (1 km.) eşitlendi.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "myl" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1346; W. F. Arndt – F. W. Gingrich, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago-London 1979, s. 521, 764; H. H. Wilson, *A Glossary of Judicial and Revenue Terms*, Islamabad 1985, s. 294-295, 297; Tobyâ el-Anîsî, *Tefsîrû'l-elfâzî'd-dahîle fi'l-luğati'l-'Arabiyye*, Kahire 1988-89, s. 71; Ch. T. Lewis, *A Latin Dictionary*, Oxford 1993, s. 1144; L. Costaz, *Dictionnaire syriaque-français*, Beyrouth, ts. (Imprimerie Catholique), s. 182; Abdurrahman el-Hâzinî, *Mizânü'l-hikme*, Haydarâbâd-Dekken 1359, s. 73, 76; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 91; Nevevî, *Tahrîru elfâzî'l-Tenbîh* (nşr. Abdülğani ed-Dakr), Dimaşk 1408/1988, s. 81; İbnü'r-Rif'a, *el-İzâh ve't-tibyân fi ma'rifeti'l-mikyâl ve'l-mizân* (nşr. M. Ahmed İsmâil el-Hârûfî), Dimaşk 1400/1980, s. 78-79; Şeyhürrabve ed-Dimaşki, *Nuḥbetü'd-dehr fi 'acâ'ibi'l-ber ve'l-bahr* (nşr. A. F. Mehren), St. Petersburg 1866, s. 11, 13; Ebü'l-Fidâ, *Takvimü'l-büldân* (nşr. J. T. Reinaud – M. G. de Slane), Paris 1840, s. 15, 540; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Abdülhâdîf et-Tâzî), Rabat 1417/1997, III, 72, 95; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, I, 123; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, Beyrut 1398, II, 140; Ebü'l-Fazl el-Allâmî, *Â'in-i Akbarî* (trc. H. Blochmann), Delhi 1989, I, 420; Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 862-863; *Fi 29 Şevval Sene 1298 ve fi 11 Eylül Sene 1297 Tarihiyle Şeref-müteallik Buyurulan İrade-i Seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî Mücebince Yeni Ölçülerin Tanzim ve Tensikiyle Suver-i İcrâiyyesi Hakkında Karnâmedir*, İstanbul 1299, s. 4; G. Young, *Corps de droit ottoman*, Oxford 1906, IV, 370; *Delîlû'l-Halic* (Coğrafya), I, 313; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 62, 63; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *el-Harâc ve'n-nüzumü'l-mâliyye*, Kahire 1977, s. 300-301; Muhammed el-Garbî, *Bidâyetü'l-hükmi'l-Mağribî fi's-Sûdânî'l-Ğarbî*, Küveyt 1982, s. 443; M. Necmeddin el-Kürdî, *el-Mekâdirü's-şer'iyye ve'l-aḥkâmü'l-fikhiyyetü'l-müte'allika bihâ*, [baskı yeri yok] 1404/1984 (Matbaatü's-saâde), s. 246, 286-287, 293-296, 300; *Système des mesures, poids et monnaies de l'Empire ottoman et des principaux états avec de nombreux exercices et des tables de conversion*, İstanbul 1988, s. 3-4; Abdülhay el-Kettâni, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 42; Mahmûd Fâhûrî – Selâhaddin Havvâm, *Mevsû'atü vahdâtü'l-kuyâsî'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye*, Beyrut 2002, s. 158-163; Mahmoud Bey, "Le système métrique actuel d'Égypte", *JA*, I (1873), s. 104, 106; M. H. Sauvare, "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie mu-

sulmanes", a.e., VIII (1886), s. 389-392; R. T. Mortel, "Weights and Measures in Mecca during the Late Ayyubid and Mamluk Periods", *Ar.S*, sy. 8 (1990), s. 178; Mahmûd Ferve, "el-Mekâyis ve'l-mevâzin ve'l-mekâyil fi Tûnis bi-lâle'l-ḳarneyni's-şâmin ve't-tâsîf 'aşer", *el-Mecelletü't-târîhiyyetü'l-'Arabiyye li'd-dirâsâti'l-'Osmâniyye*, sy. 7-8, Zağvân 1993, s. 243; "Mil", *SA*, III, 1349-1350; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Mu'in), XIII, 19438-19439.

 CENGİZ KALLEK

MİLÂDÎ TAKVİM

(bk. TAKVİM).

MİLÂHA

(bk. BAHRİYE; GEMİ).

MİLÂS

Muğla iline bağlı ilçe merkezi.

Verimli bir ovanın batı kenarında yükselen Sodra dağının doğu eteklerinde kurulmuştur. Antik dönemde Karya olarak anılan Menteşe yöresinde kesintisiz yerleşime sahne olmuş ve günümüze kadar ulaşabilmiş yerleşim merkezlerinden biridir. Antikçağ'da Mylasa olarak anılan şehir Ortaçağ Batı kaynaklarında Milaso, Milasso, Melaso, Melasso, Mellassa, Milaxo (Melaxo) şeklinde geçer. Verimli bir ovaya sahip oluşu, Güllük körfezine olan yakınlığı, batıda Balat (Milet), kuzeyde Çine ve Menderes vadisi, doğuda Muğla ve oradan Tavas'a giden yolların kavşak noktasında bulunması tarih boyunca buranın önemli bir iskân merkezi olmasını sağlamıştır.

Şehrin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Tarihî esanelerde rüzgârlar hâkimi Aiolos'un neslinden gelen Mylassos'un burayı tesis ederek kendi adını verdiği belirtilir. Şehrin Helenistik dönem öncesine uzanan bir tarihî geçmişi olduğu tahmin edilir. Bulunduğu bölgede son yıllarda yapılan kazılarda, kıyılarda ve Karya bölgesinin iç kesimlerinde milâttan önce III. binden itibaren yerleşme izlerine rastlanmıştır. Bu bölgede yer alan şehrin adı kaynaklarda Pers hâkimiyeti sırasında ön plana çıkmıştır. Persler'e karşı kurulan birliğin ortak kut-sal yeri Milas'taki Zeus Karios Tapınağı idi. Bu statüsü ile Milas diğer şehirlere göre önemli bir siyasî ve dinî üstünlük elde etti. Milâttan önce 377'de tahta çıkan He-kotomnos hânedanından Satrap Maus-

los zamanında Karya'da yapılan idarî düzenleme sırasında satraplık merkezi Milas'tan Halikarnassos'a (Bodrum) taşınınca (m.ö. 360) Milas'ın idarî önemi azaldı.

Yeni istilâlar ve savaşlarla dolu bu karışık dönemin ardından Roma hâkimiyetine giren Karya bölgesi milâttan önce 129'da Anadolu'da kurulan Asia eyaletine dahil edildi ve milâttan sonra IV. yüzyılda müstakil bir eyalet haline getirildi. Strabon bu sırada şehrin oldukça gösterişli bir halde bulunduğunu söyler. Şehir bu dönemde, arkasında yer alan Sodra dağındaki ocaklardan çıkarılan mavi damarlı mermerlerle inşa edilen mâbedlerle süslenmişti. Bizans devrinde İmparator III. Leon zamanında yapılan idarî düzenlemede Kibiraïoton deniz "thema"sının (idarî bölge) içinde yer alan şehir IV. yüzyıldan itibaren önemini kaybetmeye başladı. Burada V. yüzyılda küçük bir hristiyan topluluğu bulunuyordu. İngiliz seyyahı Edward Pockocke'nin XVIII. yüzyıldaki gözlemlerine göre Bizans döneminde şehirdeki Augustus ve Roma mâbedi kiliseye çevrilmiştir. Ayrıca Milas ovasında uzanan ve şehir içinde birçok kola ayrılan iki katlı su kemerleri de Bizans devrinin başlarında inşa edilmiştir.

XIII. yüzyıl boyunca Milas ve çevresi, Batı Anadolu'nun diğer kesimlerinde olduğu gibi, doğudan gelen Türkmen aşiretlerinin akınlarına uğradı ve bölgede Bizans'ın elinden çıkan ilk toprak parçaları içinde yer aldı. Bu tarihten sonra bölgeye adını veren Menteşe Beyliği'nin merkezi olan Milas giderek bir Türk-İslâm şehri hüviyetine büründü. Bölgeye yaptığı ziyaret sırasında (733/1333) Milas'a uğrayan İbn Battûta'nın ifadelerinden şehrin cami, zâviye, mescid vb. binaların inşasıyla yeni bir iskân dönemine girdiği anlaşılmaktadır. Burayı diğer bir Türk

yerleşmelerinden ayıran en önemli özellik, antik yerleşmenin uzağında değil bu doku ile karma fizikî yapı oluşturacak şekilde gelişmiş olmasıdır. Şehir Hisarbaşı, Yeldeğirmeni ve Topbaşı tepeleriyle bunların arasındaki düzlüklere yayılmıştır. Osmanlılar tarafından fethine kadar (1390-1392) gerek Menteşe Beyliği hânedan üyeleri ve beyleri gerekse halkın ileri gelenleri tarafından inşa edilen cami, mescid, zâviye, medrese, mektep, hamam, çeşme, han, kervansaray gibi kurumlara donatılmıştır. Hacı İlyas Camii ile (730/1330) Ahmed Gazi Camii'nin (780/1378) inşasının şehrin fizikî gelişiminde önemli yeri vardır. Milas'ta bu dönemde kültür hayatı da oldukça gelişmişti.

Menteşe Beyliği'nin Osmanlılar tarafından ortadan kaldırılması ve bir sancak haline getirilmesi üzerine Milas bu idarî bölgenin merkezi oldu. Sancağın ilk yöneticisi Firuz Bey'in Milas'ta inşa ettirdiği külliye (797/1394) şehrin gelişimine büyük katkı sağladı. Ankara Savaşı'nın ardından diğer beylikler gibi Menteşe toprakları da Timur tarafından eski hânedan üyelerine geri verilince yeni Menteşe Beyi İlyas Bey merkez olarak önce Balat'ı, daha sonra Peçin'i kullandı. Osmanlılar'ın Menteşe topraklarını kesin olarak ele geçirmesiyle yeniden teşkil edilen Menteşe sancağının merkezi Milas değil Muğla olmuştu.

Böylece idarî merkez olma özelliğini kaybeden Milas XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde on iki mahalleli bir kasaba görünümündeydi. Yüzyılın ikinci yarısından sonra mahalle sayısı on üçe çıktı (Câmi-i Ahmed Gazi, Beşkapi, Mescid-i Selâhaddin, Hâce Fîruz Paşa, Mescid-i Hacı Kasım, Hâce Bedreddin, Hacı Mukbil, Eyne Gazi, Çalçil, Gümüşlük, Hisarardı, Kâdî-i Siyâh / Kara Kadı, Gebrân). Bu mahallelerden 923

(1517) yılı tahririnde nüfusu en kalabalık olanlar Mescid-i Selâhaddin (elli sekiz hâne) ve Hâce Firuz Paşa idi (elli dört hâne). Toplam 282 hâne (yaklaşık 1500 kişi) olan şehirde sadece beş hanelik bir gayrimüslim nüfus bulunuyordu. 970 (1562) sayımında ise gayri müslim nüfusa rastlanmamaktadır. Bu tarihte hemen hemen önceki nüfusunu korudu. Toplam hâne sayısı yirmi iki hanelik bir artışla 304'e yükseldi. En kalabalık mahallesi hâne sayısını koruyan Hâce Firuz Paşa idi. Mescid-i Selâhaddin mahallesinin nüfusu ise yirmi altı hâneye kadar düşmüştü. Yüzyılın son tahririnde (991/1583) toplam hâne sayısı 394'e ulaştı (toplam 2000 kişi). Bunlardan en azından on dördü Muğla'ya bağlı Yerkesik köyünden gelip yerleşmişti. Bu sırada nüfusunu yüzyılın ortalarından itibaren arttıran Câmi-i Ahmed Gazi mahallesi şehrin en kalabalık mahallesi durumundaydı (yetmiş hâne).

XVI. yüzyılda Milas'ta dört cami, on bir mescid, sekiz zâviye, üç muallimhâne, iki medrese, iki hamam, tahin ve mum imalâthaneleri, birkaç han ve muhtelif sayıda dükkân bulunuyordu. Daha İbn Battûta'nın ziyareti sırasında çevresindeki meyvelik ve bostanlarının bolluğu ile dik-kati çeken, XVI. yüzyılda da turunç bahçeleri, bademlikler ve çeşitli bahçeleri bulunan Milas, Evliya Çelebi'nin şehri gördüğü sırada da (1082/1671) bağlı bahçeli limon, turunç, nar ve incir ağaçlarıyla bezemiş durumdaydı. Ancak batı, kuzey ve doğu yönlerine giden yolların kavşak noktasında bulunmasına rağmen söz konusu yolun ana ticaret yollarından uzak olması sebebiyle kapalı ve durağan bir ekonomiye sahipti. Özellikle batıda limanları artık çoktan dolmuş olan Balat'ın ticarî önemini kaybetmeye başlaması ile ekonomik açıdan daha da durgun bir döneme girdi. Doğudan Tavas'tan gelip Muğla üzerinden Milas'a ve buradan da Balat, Söke, Efes ve İzmir'e ulaşan yol üzerinde kervanlar gelip gidiyorsa da bu ticaret pek canlı değildi. Şehirdeki ekonomik hareketlilik, kuzeyde Firuz Bey Camii'nin civarındaki elli dükkâna sahip Kurşunlu Han ile şehrin güneyinde surların dışında Ahmed Gazi Camii ve Selâhaddin Camii arasındaki çarşıda yoğunlaşmıştı. Şehrin önündeki geniş ova ise halkın hububat, meyve ve sebze ihtiyacını karşılamada önem taşıyordu. XVI. yüzyılda Milas şehir nüfusunun % 15-20'si ziraî faaliyetlerle uğraşıyordu.

1652 yılındaki avârız tahririne göre diğer kazaların aksine mahalle isimleri ve

Milas'tan bir görünüş

MİLAS

rilmediği için mahalle sayısı da bilinmeyen şehirde (nefs-i kasaba-i Milas) altmış avâz hânesi vardı (BA, KK, nr. 2620, s. 22; BA, MAD, nr. 3399, s. 41). Evliya Çelebi'nin Milas'a geldiği 1671 yılında on iki olan mahalle sayısı 1087 (1676) ve 1098 (1687) tarihli avâz tahrirlerinde aynı kaldı (BA, KK, nr. 2670, vr. 24^{a-b}; nr. 2672, vr. 48^b-49^a). Ancak bazı mahallelerin adları değişti. 1087'da (1676) Beşkapı, Merkepçi, Hâce Bedreddin, Ahmed Çavuş, Burgaz, Câmî-i Kebîr, Kavaklıkapı, Sâlih obası, Selâhaddin, Aydılıkapı, Gümüşlü ve Hâce Kasım isimli mahallelerde yaşayan nüfus 107 hâne iken (tahminen 1000 kişi) 1098 (1687) yılı tahririnde 104 nefer olarak kaydedilmiştir.

1764-1765 yıllarında Milas ovasından geçen İngiliz seyyahı Chandler'in ifadesine göre ovada İngiliz pazarları için tütün ekimi yapılmaktaydı. Milas yöresindeki halıcılık faaliyeti XVI. yüzyıldan beri devam etmekle birlikte halıcılığın gelişimi XVII. yüzyıldan sonra olmuş, XVIII ve XIX. yüzyıllar boyunca halıcılık kesintisiz devam etmiştir (DİA, XV, 260). XIX. yüzyılda Anadolu'nun birçok kasabası gibi Milas ve çevresinde de sosyal ve ekonomik alanda birtakım önemli gelişmeler oldu. Milas'ın Güllük Limanı gelişerek buradan yörenin mermir, tütün, incir, pamuk gibi ürünleri gemilerle bölge dışına taşınmaya başladı. İzmir-Aydın demiryolu hattının inşası da Milas yöresi ürünlerinin diğer bölgelere daha kolay ulaşmasını sağladı. Nüfusun artması ve Tanzimat dönemi yapılanması şehirde fizikî doku, yönetim ve ekonomi alanında etkisini gösterdi. XIX. yüzyılın başlarında Milas'ın

hâlâ on iki mahallesi bulunuyordu. Yüzyılın ikinci yarısından sonra şehrin gelişimi ovaya doğru yöneldi. 1315 (1897-98) yılında mahalle sayısı on bire inmiş, XX. yüzyılın başlarında yine on ikiye çıkmıştı. Günümüzde ise Milas'ın on altı mahallesi bulunmaktadır. 1844-1845 tarihli temettuat defterlerine göre şehirdeki en kalabalık mahalle Hâce Bedreddin mahallesiydi (448 kişi). 1308 (1890-91) tarihli sâlnâmeye göre kasabanın nüfusu 5934 idi. Vital Cuinet ise asrın sonlarında kasabada 9734 müslüman, 1930 Rum, 311 yahudi, yirmi beş yabancı olmak üzere 12.000 kişinin yaşadığını belirtir. Yine ona göre kasabada üç cami, beş mescid, bir Ortodoks kilisesi, iki hamam, bir han, on beş kahve, 120 dükkân vardı.

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Menteşe sancağına bağlı bir kaza olan Milas XVI. yüzyılda beş köyden oluşuyordu. 969 (1562) tahriri sırasında yapılan idarî değişiklikle Kuzyaka, Küçük Budamya, Büyük Budamya, Yusufçaderesi ve Suçum isimli köyleri Peçin kazasına bağlanmış ve Milas sadece bir kasabadan ibaret kalmıştı. Bu tarihten sonra da idarî ve hukukî açıdan Peçin kazası ile bütünleşerek kayıtlarda bazan "kazâ-i Peçin ve Milas", bazan "Kazâ-i Peçin maa Milas" olarak kaydedilmiş, bazan da "kazâ-i Milas, nâm-ı diğer Peçin" gibi ibarelerle anılmıştı. Hatta bir kısım kayıtlarda ismi bile zikredilmeyerek doğrudan kazâ-i Peçin idarî ünitesi içine sokulmuştu (BA, MAD, nr. 2447, s. 49). Bu idarî bütünleşme adlı yapıya da yansımış, iki merkezin tek mahkemesine ("mahkeme-i Peçin ve Milas"; BA, EV.HMH, nr. 23, vr. 11^a) bir kadı tayin

edilmiş, bundan sonraki resmî literatürde Peçin ve Milas kadısı kaydı yer almıştır (BA, MD, nr. 28, s. 358/912-915).

1830-1831 sayımında Milas kazası toplam nüfusu 11.000 dolayında idi. XIX. yüzyıl ortalarında Menteşe sancağının toplam nüfusunun % 10,5'u Milas ve köylerinde kayıtlıydı. Kaza nüfusunun % 20'si Milas kasabasında oturuyordu. 1308 (1890-91) yılı sâlnâmesine göre kazada 26.538 kişi vardı. Bunun 1835'i Rum, 356'sı yahudi idi. Asrın sonlarında Vital Cuinet toplam nüfusu 26.320 müslüman, 1930 Rum, 311 yahudi ve yirmi beş yabancı olmak üzere 28.586 olarak gösterir. Kazada bu sıralarda toplam ev sayısı 1517, dükkân sayısı 366 idi. Elli üç cami, dokuz mescid, bir Ortodoks kilisesi, üç han, iki Rum mektebi ve müslümanlara ait dört mektep mevcuttu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1919'da İtalyanlar'ın işgaline uğrayan Milas 1921'de kurtarıldı. 1927 yılında 7346 olan kasabanın nüfusu 1950'de 8930'a ulaştı, 1955 sayımına göre 10.000'i aştı. 1980'de 20.487 ve 2000 yılı verilerine göre de 37.222 nüfus sayıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 47, s. 72-76; nr. 61, s. 162-166, 233-237; nr. 166, s. 492, 493, 495, 514, 517-521; nr. 337, vr. 56^b-58^b; nr. 338, s. 44, 46, 51-67; nr. 360, s. 125; BA, KK, nr. 2564, s. 7; nr. 2620, s. 22; nr. 2670, vr. 24^{a-b}; nr. 2672, vr. 48^b-49^a; BA, MAD, nr. 2447, s. 49; nr. 2751, s. 52; nr. 3399, s. 41; BA, D.MKF, nr. 27433, s. 15; nr. 27445, s. 9; BA, EV.HMH, nr. 23, vr. 11^a, evâhir-i C. 985; BA, MD, nr. 28, s. 358/912-915; TK, TD, nr. 110, vr. 53^a-55^a; nr. 569, s. 5, 7, 12, 14, 18, 20-29; Strabon, Coğrafya: Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV) (trc. Adnan Pekman), İstanbul 1991, s. 214, 215; İbn Battûta, Seyahatnâme, I, 321; Kâtib Çelebi, Cihannûmâ, Viyana Nationalbibliothek, Mxt 389, vr. 117^a; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, s. 208-209; Ch. Texier, Kûçûk Asya (trc. Ali Suad), İstanbul 1339, II, 65-67; Cuinet, III, 666-669; Aydın Vilâyeti Salnamesi (1308), İzmir 1308, II, 505; Uzunçarşılı, Kıtâbeler II, İstanbul 1347/1929, s. 156; a.mlf., Anadolu Beylikleri, s. 70-83; Zekai Eroğlu, Muğla Tarihi, İzmir 1939, s. 75, 120, 191; P. Wittek, Menteşe Beyliği (trc. Orhan Şaik Gökçay), Ankara 1944, tür.yer.; a.mlf., "Milas", EP² (İng.), VII, 55-56; W. M. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 18, 25-36, 55, 60, 472; Aşkdil Akarca - Turhan Akarca, Milas, İstanbul 1954; E. A. Zachariadou, Trade and Crusade, Venice 1983, s. 111, 198-199; Şerafettin Turan, Türkiye-İtalya İlişkileri I, İstanbul 1990, s. 141, 149; Tarih İçinde Muğla (der. İhan Tekeli), Ankara 1993, tür.yer.; Nuri Adıyeko, XIX. Yüzyılda Milas'ın Sosyal, Demografik, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi (doktora tezi, 1994), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, s. 18-22, 120-128, 137, 206-207; Remzi Duran, Menteşe Beyliği Mimarisi (doktora tezi, 1994),

Firuz Bey Medresesi - Milas /Muğla

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 94, 135-137 vd.; Besim Darkot – Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1995, s. 70; Besim Darkot, “Milas”, *İA*, VIII, 311-316; Zekâî Mete, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Muğla ve Yöresi* (doktora tezi, 2004). İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Hâfız Kadri, “Menteşe Emâretine Âid Âsâr-ı Kadîme”, *TOEM*, V (1330), s. 58; a.m.f., “Menteşe’de Menteşeliler’den Sonrakî Âsâr”, a.e., V (1330), s. 315; Sabri Tarımsal, “Milas Kazasının Ziraat Durumu”, *Yeni Milas*, 1/3, Muğla 1937, s. 3; *Kâmûsü'l-a'lâm*, VI, 4521; Nebi Bozkurt, “Halı”, *DİA*, XV, 260.

ZEKÂİ METE

MİLÂT

(الميلاد)

Hız. İsâ'nın doğum tarihini ve bu tarihi esas alan takvimin başlangıcını belirten terim.

Sözlükte “doğurmak” anlamına gelen **vilâd** (**vilâdet**) kökünden türeyen **milâd** “doğum vakti” demektir. Özellikle Hz. İsâ'nın doğum gününü ve bununla ilgili hıristiyan yortusunu ifade etmek için kullanılır (*el-Müncid*, “vld” md; *İA*, VIII, 311). Latince’de “doğum günü”nün karşılığı **natalis** olmakla birlikte Hz. İsâ'nın doğumu için “doğum” mânasına gelen ve İngilizce’ye **nativity** şeklinde geçen **nativitas** kelimesi kullanılmaktadır.

İnciller’de İsâ'nın doğduğu gün, ay veya yıl belirtilmemektedir. İlk hıristiyanlar da İsâ'nın doğumundan çok ölümü ve tekrar dirilmesiyle ilgilendiklerinden bu günü kutlama veya hesaplama yoluna gitmemişlerdir (bk. NOEL). İsâ'nın doğduğu yılın esas alınması suretiyle takvimin yeniden ayarlanması yaklaşık 527’de Papa I. John’un emriyle Dionysius Exiguus adlı Romalı bir keşiş tarafından gerçekleştirilmiştir. Başta İtalya ve İngiltere olmak üzere zamanla diğer Avrupa ülkelere yayılan ve XI. yüzyıla gelindiğinde bütün Avrupa’da benimsenen bu sisteme göre zaman “milâttan önce” (İsâ’dan önce) (BC, “before Christ”) ve “milâttan sonra” (İsâ’dan sonra) (Lat. AD, “anno Domini”) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Hıristiyan merkezli BC ve AD kısaltmaları yerine günümüzde özellikle yahudiler tarafından “bilinen devirden önce” ve “bilinen devirden sonra” mânalarına gelen BCE (before Common Era) ve CE (Common Era) kısaltmaları tercih edilmektedir. Bugünkü milâd başlangıcı Dionysius’un yanlış hesaplamasından dolayı İsâ'nın gerçek doğumundan en az dört yıl sonrasını göstermektedir (bk. İSÂ).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Müncid, Beyrut 1991, “vld” md.; L. H. Gray, “Christmas and Christmas Customs”, *A Dictionary of Religion and Ethics* (ed. S. Matthews – G. B. Smith), London 1921, s. 96; P. Hughes, *A History of the Church*, London 1957, s. 148; C. Smith, “Christmas and Its Cycle”, *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1967, III, 656-660; R. L. Foley, “Nativity of Christ”, a.e., X, 250; A. J. Wensinck, “Milâd”, *İA*, VIII, 311; J. F. Baldwin, “Christmas”, *ER*, III, 460-461.

SALİME LEYLA GÜRKAN

MİLEL ve NİHAL

(الملة و النحل)

İslâmî literatürde dinler ve mezhepler tarihiyle ilgili eserlerin ortak adı.

Milel kelimesi Arapça’da **millet** (din ve şeriat), **nihal** de **nihlenin** (din, dinî zümre, mezhep) çoğuludur (*Lisânü'l-Arab*, “mll” ve “nhl” md.leri). Millet kelimesi Kur’an-ı Kerîm’de on beş yerde geçmekte ve sadece tebliğ eden peygambere nisbetle “din” anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanımların üçünde putperest dinleri (el-A’raf 7/88, 89; İbrâhîm 14/13; el-Kehf 18/20), birinde yahudilerin ve hıristiyanların dini (el-Bakara 2/120), ikisinde önceki peygamberlerin dini (Yûsuf 12/38; Sâd 38/7), sekizinde Hz. İbrâhîm’in dini konu edilmekte, onun tebliğ ettiği dinini tek gerçek tevhid dini (Hanîflik) ve Allah’a teslimiyet olduğu belirtilmektedir (el-Bakara 2/130, 135; Âl-i İmrân 3/95; en-Nisâ 4/125; el-En’âm 6/161; Yûsuf 12/38; en-Nahl 16/123; el-Hac 22/78; *EİF* [Fr.], VII, 61; *DİA*, IX, 313).

Arapça’da millet “din” anlamında olmasına ve onun yerine kullanılmasına rağmen her iki kelime arasında fark olduğu belirtilmektedir. Din şahsî itaat ve inançtan doğmaktadır, dolayısıyla her ferdin kendi dinî davranışlarıdır. Millet ise dinin toplumsal ve kurumsal boyutudur. Şahsî itaat ve inançların şekillenmesi ve gelişmesi millet kavramını oluşturmaktadır. Millet, dinî bir toplum birliği meydana getiren ve o toplumdaki sosyal hayatın temelini teşkil eden inançlar ve törenler sistemidir (Izutsu, s. 216). Şehristânî de millet kelimesinin toplumsal yönüne vurgu yaparak onu “belirli kurallara tâbi sosyal birlik, bir dine mensup olanlar topluluğu” olarak açıklamaktadır (*el-Milel ve’n-nihal*, I, 38). Kur’an’da Hz. İbrâhîm’in “iyilik örneği ve önderi” anlamında (Şevkânî, III, 228-229) bir ümmet olduğu belirtildiğinden (en-Nahl 16/120) onun di-

ninden de millet diye bahsedilmekte, ancak klasik dönemde bu kelimeye daha çok “din ve şeriat” mânası verilmektedir. Nitekim Mes’ûdî bunu “eş-şerâi’ ve’l-milel, el-mezâhib ve’l-milel, el-ârâ’ ve’l-milel” şeklinde kullanmaktadır (*el-Tenbih*, s. 4, 155, 334). Kelime “el-mille” veya “ehlü’l-mille” olarak kullanıldığında ise Hz. Muhammed’in tebliğ ettiği din ve müslümanlar kastedilmektedir.

Kur’an’da bir yerde geçen ve “evlenilecek kadınlara mehirlerinin zorluk çıkarılmadan verilmesi” anlamı taşıyan nihle kelimesi “din, diyanet, şeriat; dava, iddia; bahşetme, verme” gibi mânalara gelmektedir. Nihal kelimesi de “din” anlamında olmakla beraber milel ile nihal arasındaki fark, nihal teriminin milletten daha az kapsamlı olması ve aynı milletin (din) içindeki inanca yönelik çeşitli akımları belirtmesidir. Dolayısıyla nihal, zamanla muayyen bir dinin bünyesinde ortaya çıkan doktrinle ilgili temayülleri ve gruplaşmaları ifade etmeye başlamış ve “zümre, mezhep” mânasını kazanmıştır. Nitekim Câhiz nihleyi “firka” anlamında kullanmış (*Kitâbü'l-Hayevân*, I, 6; IV, 206), Mu’tezilî Nâşî el-Ekber firkalarla ilgili eserine *Kitâbü Uşûlî'n-nihal* adını vermiştir. İbn Hazm da nihle ve nihali “firka” mânasında kullanarak eserinin çeşitli yerlerinde İslâm firkalarına “nihalü’l-müslimîn” demiştir.

Nihal kelimesini farklı mânada kullanan âlim Şehristânî’dir. Eserine *el-Milel ve’n-nihal* adını veren Şehristânî bu iki kavrama özel bir anlam yüklemektedir. İnanç noktasından insanlığı “erbâbü’d-diyânât ve’l-milel” ve “ehlü’l-ehvâi ve’n-nihal” diye ikiye ayıran Şehristânî, diyânât kelimesiyle birlikte kullandığı milel ile temelde ilâhî menşeli olan veya böyle bir menşeden geldiği şüpheli görülen dinleri, ehvâ kelimesiyle beraber kullandığı nihâl ile de bâtil inançları kastetmektedir.

Şehristânî’ye göre insanlar ya başka bir kaynaktan aldıkları inançlara ya da kendi görüşlerine uyarlar. Başka bir kaynaktan faydalananlara “ehlü’d-diyânât ve’l-milel” denilmektedir. Bunları da Kur’an gibi vahye dayanan veya Tevrat ve İncil gibi vahye dayandığı kabul edilen yahut Mecûsilik ve Maniheizm’de olduğu gibi şüpheli bir kitaba sahip olan din mensupları olarak göstermek mümkündür. Ehlü’l-ehvâ ise başka kaynaklı inanç sahipleridir ve kendi iddialarını din olarak ileri sürmektedir. Şehristânî bu grubun içinde Sâbiîler’i, filozofları, putperestleri, Hint dinle-